

3. ГРОШІ, ФІНАНСИ І КРЕДИТ

DOI: <https://doi.org/10.32838/2523-4803/71-5-10>

УДК 336.7

Клименко О.М.

кандидат наук з державного управління, доцент,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Мала С.І.

кандидат економічних наук, доцент,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Путінцев А.В.

кандидат економічних наук, доцент, завідувач кафедри фінансів та обліку,
Таврійський національний університет імені В.І. Вернадського

Klymenko Oksana, Mala Svitlana, Putintsev Anatolii

V.I. Vernadsky Taurida National University

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ В УМОВАХ КОРОНАКРИЗИ

У статті розглянуто особливості функціонування банківської системи в умовах коронакризи. Аналіз показників діяльності банків України показав, що розмір капіталу банків та показник ліквідності перебувають на досить високому рівні, що створює непогані перспективи для роботи банківської системи у перспективі. На початку коронакризи НБУ розширив обсяги та спростив механізми підтримання ліквідності банківськими установами, що дало змогу продовжити кредитування економіки, незважаючи на високі кредитні ризики. На функціонування банків має вплив цифровізація банківських послуг та внутрішніх процесів. У подальшому збережуть свої позиції або стануть лідерами банківського сектору ті установи, які будуть спроможними максимально швидко адаптуватися до дистанційного та онлайн-режиму та перейти до цифрової парадигми обслуговування клієнтів.

Ключові слова: банківська система, коронакриза, ліквідність, кредити, цифровізація.

Постановка проблеми. Банківська система є невід'ємним складником фінансової системи та економіки країни у цілому. Через банківську систему діє механізм розподілу фінансових ресурсів та грошових коштів, відбувається їх мобілізація та залучення в економічний обіг. Не менш важливою функцією банківської системи є кредитування економіки та забезпечення фінансової стабільності. Програма реформ оздоровлення банківської системи, запропонована Національним банком України, призвела до значного зменшення кількості банків та суттєвих змін у функціонуванні найбільш важливих системних банків. Нині особливого значення набуває роль НБУ в умовах економічної кризи, спричиненої COVID-19. Окреслені процеси викликають об'єктивну необхідність у дослідженні сучасного стану банківського сектору України та його подальших перспектив розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у дослідження особливостей функціонування та регулювання банківської системи України зробили

такі вітчизняні вчені, як Т.М. Болгар, С.А. Кузнецова, В.І. Міщенко, А.М. Мороз, С.В. Науменкова, Л.О. Примостка, З.С. Пестовська, Н.Г. Слав'янська, Р.І. Тиркало. Науковці О.М. Вовчак та О.М. Крамаренко приділили значну увагу формулюванню напрямів стабілізації роботи банків в умовах кризових явищ [1]. Однак більшої уваги потребують дослідження банківської системи, яка постала перед викликами, спричиненими COVID-19, та розроблення шляхів подолання негативних наслідків цієї пандемії.

Формулювання цілей статті. Метою статті є дослідження особливостей функціонування банківської системи України в умовах коронакризи.

Виклад основного матеріалу. Банківський сектор у 2020 р. стабільно функціонував в умовах коронакризи та належним чином виконував свої функції, чим сприяв стабільному розвитку економіки. Це було можливим завдяки тому, що у попередні роки була проведена робота з очищення та підвищення стійкості банківської системи, а також завдяки своєчасній реак-

ції банків, що діяли під керівництвом Національного банку, яка була спрямована на подолання негативних наслідків пандемії.

НБУ було вжито низку заходів для збільшення ліквідності банківської системи та розширення її можливості для кредитування реального сектору економіки. Достатня ліквідність банків дала змогу зберегти довіру вкладників та продовжити процес зниження ставок за депозитами, що відбувалося без відпливу коштів із банківських рахунків фізичних та юридичних осіб. Паралельно відбувалося зниження ставок за кредитами, відкривалися державні програми підтримки бізнесу, що дало змогу поживити кредитування у національній валюті, зокрема після певного сповільнення, що спостерігалось на початку 2020 р. Проте кількість виданих банками кредитів у доларах зменшилася. Списання з балансів банків непрацюючих кредитів сприяло підвищенню інвестиційної привабливості банків, зокрема державних.

Для протидії негативному впливу пандемії COVID-19 та карантинних заходів на економіку та фінансовий сектор Національний банк розширив обсяги та спростив механізми підтримання ліквідності банківськими установами. Це було зроблено за рахунок: 1) збільшення періодичності проведення тендерів із підтримання ліквідності та строку надання кредитів із 30 до 90 днів; 2) розширення переліку прийнятної застави, яку банки можуть надавати для отримання рефінансування; 3) запровадження нових інструментів, у тому числі довгострокового рефінансування на строк від одного до п'яти років. Національний банк 8 травня 2020 р. провів перший тендер із надання довгострокового рефінансування банкам без обмеження по сумі. Обсяги рефінансування обмежувалися лише наявною у банків ліквідною заставою. У тендері взяли участь 11 банківських установ, які загалом отримали майже 2,4 млрд грн на строк від одного до п'яти років. Така підтримка Національним банком довгострокової ліквідності банків дала їм змогу більш активно здійснювати довгострокові інвестиції та надавати кредити реальному сектору економіки, який зазнав утрат під час кризи, спричиненої пандемією коронавірусу [2].

Коронакриза погіршила фінансовий стан банків України. Прибуток банківського сектору в 2020 р. був на 29,2% меншим, аніж у 2019 р., і становив 41,3 млрд грн. Майже 90% прибутку сектору сформували п'ять банків, зокрема понад половину – «ПриватБанк». Кількість збиткових банків за рік не зросла і становила вісім установ. Протягом 2020 р. було визнано неплатоспроможними два банки: АТ «Місто Банк» та ПАТ «Банк «Київська Русь», оскільки цими установами не було виконано нормативів капіталу. На кінець 2020 р. на ринку банківських послуг працювали 73 банківські установи. У загальній кількості банків частка приватних становить 52,6%. Половина з топ-20 банків мали рентабельність капіталу понад 15% [3].

Основною причиною погіршення фінансового результату банківського сектору в 2020 р. було фор-

мування резервів під очікувані збитки. Деякі банки визнали зниження якості активів через фінансові труднощі позичальників. У зв'язку із цим відрахування до резервів за кредитами зросли на 91% – до 20,8 млрд грн. Сформований розмір капіталів банків дав змогу більшості з них належним чином виконувати встановлені банківські нормативи протягом року.

Водночас утрати від кредитного ризику, якщо порівняти з обсягом портфеля банків, суттєво не зросли та залишалися на прийнятному рівні. Ще чверть від загальних відрахувань до резервів сформував «ПриватБанк» під юридичні ризики. Проте навіть з урахуванням цих витрат сукупні втрати сектору виявилися значно меншими, ніж під час попередніх криз.

Загальне зниження бізнес-активності під час карантину та падіння попиту на кредити й банківські послуги негативно позначилися на операційних доходах. Водночас і функціонування відділень в умовах пандемії, і перехід в онлайн-формат потребували збільшення операційних витрат. У результаті за 2020 р. банки отримали на 8,2% більше операційного доходу, ніж за попередній рік, а операційні витрати зросли на 14,2% за розрахунковий рік. Отже, чистий операційний прибуток збільшився лише на 1,8% розрахункового року, а операційна ефективність погіршилася: CIR сектору становив 53,6% проти 50,8% у 2019 р. [3].

За індексом Херфіндаля-Хіршмана рівень концентрації чистих активів банківського сектору залишається порівняно низьким (менше 1 000). Найбільші 20 банків України володіють понад 90% усіх чистих активів сектору. Чисті активи банків за 2020 р. зросли на 22,4%, до 1823 млрд грн, що насамперед пов'язано з випуском державних цінних паперів. Найсуттєвіше зростання відбулося завдяки вкладенням банків в ОВДП (на 60,4%), що забезпечило дві третини номінального приросту чистих активів за рік. Наприкінці 2020 р. уряд здійснив значні бюджетні видатки, що сприяло підвищенню ліквідності банків та їхнім вкладенням у депозитні сертифікати Національного банку. Таким чином, обсяги депозитних сертифікатів Національного банку за 2020 р. збільшилися на 7,5% [3].

Обсяги корпоративного кредитування банківським сектором упродовж 2020 р. були на рівні минулих років, а динаміка була нестабільною (рис. 1). Падіння попиту на окремі товари та послуги, спричинене пандемією, а також запроваджені навесні жорсткі карантинні обмеження суттєво скоротили фінансову діяльність окремих секторів економіки. Попит на кредити з боку підприємств знизився, а фінансовий стан позичальників став погіршуватися.

Щоб зменшити негативні наслідки кризи для кредитного портфеля, банківські установи здійснювали реструктуризацію кредитів для сумлінних боржників, які зазнали труднощів унаслідок пандемії. Найуразливішими до проявів коронакризи впродовж 2020 р. залишалися малі підприємства. Уряд запровадив для їх підтримки державні програми, зокрема «Доступні кредити 5–7–9%» (з 01.02.2020), які передбачали часткову

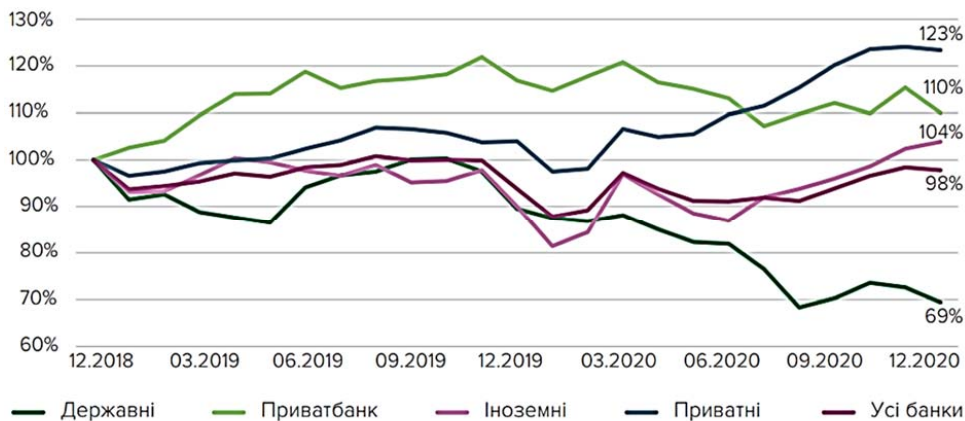

Рис. 1. Чисті кредити суб'єктам господарювання у грн, 2018р., 100% [3]

Джерело: [3]

компенсацію відсоткової ставки за кредитами та певні державні гарантії.

Проведені заходи та поступове відновлення економічної діяльності сприяли поступовому поштовху корпоративного кредитування. У першому півріччі 2020 р. відбулося скорочення обсягу корпоративного портфеля, у другому – чисті гривневі кредити для бізнесу зросли. Загалом за 2020 р. чисті гривневі кредити суб'єктам господарювання збільшилися на 4,3%. Найбільш динамічно кредитували бізнес банки з іноземним та приватним капіталом – понад 15% за 2020 р. [3]. Чисті валютні кредити зменшилися на 11,1% 2020 р. в доларовому еквіваленті.

Роздрібне кредитування у 2020 р. різко зменшилося. Чистий гривневий кредитний портфель фізичних осіб за рік зріс лише на 5,5% проти 30% приросту в 2019 р. Основні причини різкого зменшення роздрібного кредитування – це сповільнення нових оформлень кредитів через падіння попиту на окремі категорії споживчих товарів та певна невизначеність щодо динаміки доходів населення під час коронакризи.

Водночас активізувалося у другому півріччі іпотечне кредитування, що було спричинено зниженням відсоткових ставок. Чисті гривневі кредити на придбання та реконструкцію нерухомості зросли на 14,9% за друге півріччя та на 11,5% за 2020 р. Середньомісячні обсяги нових кредитів більше ніж подвоїлися, якщо порівняти з першим півріччям 2020 р. і з 2019 р.

Запроваджені вимоги до списання знецінених фінансових активів допомогли зменшити обсяг непрацюючих активів на балансах банків, найбільше у державних. У результаті частка непрацюючих кредитів по банківській системі загалом знизилася на 7,4 в. п. – до 41,0% на кінець 2020 р. Непрацюючі кредити не становлять загрози банківській системі, оскільки рівень їх покриття всіма резервами наприкінці року становив майже 98%.

Усупереч песимістичним очікуванням унаслідок коронакризи якість кредитного портфеля значно не погіршилася. Цьому сприяли як висока якість портфеля перед початком кризи, так і своєчасні дії банків із

реструктуризації позик. Суттєве зростання кредитного ризику було визнане за незначною часткою кредитів, а покриття резервами працюючих кредитів зросло лише на 1–2 в. п. Водночас подолання кредитного ризику залишається головним для банків у перспективному періоді. Незважаючи на суттєве поліпшення економічної ситуації в державі у другому півріччі 2020 р., окремі позичальники банків досі мають фінансові труднощі. Це може негативно вплинути на якість обслуговування кредитів, а отже, зумовить потребу в додатковому формуванні резервів банками. Щоб упевнитися, що заявлена банками якість кредитного портфеля відповідає дійсності, НБУ планує провести оцінку якості активів банківського сектору, а 30 банків додатково пройдуть стрес-тестування.

Упродовж 2020 р. зобов'язання банків виросли на 24,9% і на кінець періоду становили 1 612 млрд грн. Основними чинниками такого приросту стали ріст надходження коштів клієнтів та підтримка ліквідності банків із боку НБУ. Частка коштів населення та бізнесу у зобов'язаннях від початку 2020 р. зросла на 1,3 в. п. – до 84,6%. Обсяг кредитів рефінансування 2020 р. збільшився в 7,9 рази, а частка коштів Національного банку у зобов'язаннях зросла з історичного мінімуму 0,4% у лютому до 3,8% на кінець 2020 р. [3].

Валовий зовнішній борг банківської системи за 2020 р. скоротився на 23%. Також обсяги міжбанківських зобов'язань зазнали суттєвого скорочення.

У 2020 р. всупереч кризі гривневі депозити населення стрімко зростали – на 26,5% за рік. Значно дешевші валютні вклади зросли на 0,6% за рік у доларовому еквіваленті. Найсуттєвіше зростання гривневих вкладів упродовж року спостерігалось у «ПриватБанку» та в приватних банках, валютних вкладів – у банках з іноземним та приватним капіталом [5]. Необхідно зазначити, що «ПриватБанк» є лідером і за обсягом депозитних операцій із фізичними особами: на банківську установу припадає третина залучених сектором вкладів.

Отже, упродовж усього року банкам вистачало ліквідності для поглинання негативних наслідків. Норми-

тив короткострокової ліквідності LCR більшість банків виконувала зі значним запасом. Темпи зростання чистого процентного та комісійного доходів були найнижчими за останні чотири роки. Водночас після весняного шоку, який негативно позначився на результаті II кварталу 2020 р., процентний та комісійний доходи почали відновлюватися, а в IV кварталі стрімко зростали. За результатами року чистий процентний дохід зріс на 7,0%, чистий комісійний дохід – на 5,8% за аналізований період [6].

Необхідно зазначити, що пандемія COVID-19 спричинила і позитивні зміни в банківській сфері. Вона стала каталізатором більш широкої цифровізації. До пандемії менше половини українських банків провели цифровізацію своїх банківських послуг у режим он-лайн. Але під впливом карантинних обмежень задля збереження свої позицій на ринку банківських послуг майже всі банки прискорили процес цифровізації та запустили свої Інтернет-банкінги.

Розмір капіталу банків та показник ліквідності перебувають на досить високому рівні, що створює непогані перспективи для роботи банківської системи у перспективі, щоб і надалі проводити кредитування економіки. Для банківського сектору на майбутнє залишається проблема високого кредитного ризику. Інші процеси, які впливатимуть на бізнес-моделі банків, – це подальша цифровізація банківських послуг та внутрішніх процесів. Тобто збережуть свої позиції або стануть лідерами банківського сектору ті установи, які будуть спроможними максимально швидко адаптуватися до дистанційного та онлайн-режиму та перейти до цифрової парадигми обслуговування клієнтів.

Висновки. Коронакриза стала першою кризою, яка не супроводжувалася відпливом коштів громадян із банків. Вона довела ефективність запроваджених раніше НБУ макропруденційних заходів. Українські банки увійшли в кризу добре капіталізованими, прибутковими та зі значним запасом ліквідності. Це результати значних зусиль Національного банку впродовж

попередніх років, зокрема з оздоровлення банківського сектору, впровадження міжнародно визнаних вимог до капіталу й ліквідності, регулярного стрес-тестування, ризик-орієнтованого нагляду та спонукання банків до формування запасу міцності.

Окрім того, ще до кризи вдалося вирішити давні проблеми сектору з пов'язаним кредитуванням, що посилювали негативні наслідки попередніх криз для фінансової системи та реальної економіки. Як результат, фінансовий сектор пройшов 2020 р. без значних утрат, не став чинником поглиблення кризи. Натомість банки продовжили виконувати функцію підтримки економіки.

Пандемія стала каталізатором цифровізації банківської системи. Найближчим часом перспективними напрямами вдосконалення банківської сфери у цьому напрямі повинні стати: створення цифрових банків, застосування біометричної безпеки, співпраця з відомими брендами, розроблення стильного, легкого у користуванні, мінімалістичного мобільного банкінгу.

Зміцнення стійкості банківської системи в умовах посилення ризиків, пов'язаних із коронокризою, можливе за виконання певних заходів:

- проведення рефінансування банків, у яких спостерігається значне падіння обсягу пасивів;
- перегляд економічних нормативів, зокрема нормативів ліквідності;
- зниження доларизації кредитного та депозитного портфелів банківських установ до рівня, нижчого за 35%;
- приведення нормативів капіталу у відповідність до вимог Базельської угоди III;
- надання переваги корпоративному кредитуванню порівняно зі споживчим;
- запровадження комплексу заходів щодо зниження ризиків кредитування бізнесу;
- створення ефективної систем управління для продажу активів неплатоспроможних банків для повернення кредитів рефінансування, які вони раніше отримували [4].

Список літератури:

1. Сомик А.В. Еволюція основних засад грошово-кредитної політики в аспекті визначенні монетарного та валютного режимів. *Вісник Української академії банківської справи*. 2013. № 1(34). С. 37–44.
2. Банки залучили 2,4 млрд грн на першому тендері з надання довгострокового рефінансування. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-zaluchili-24-mlrd-na-pershomu-tenderi-z-nadannya-dovgostrokovogo-refinansuvannya> (дата звернення: 27.10.2021).
3. Річний звіт Національного банку України за 2020 рік. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-ukrayini-za-2020-rik> (дата звернення: 11.10.2021).
4. Україна після коронакризи – шлях до одужання. URL: <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi/ukrainapislya-koronakrizi-shlyakh-oduzhannya> (дата звернення: 02.11.2021).
5. Як банківський сектор пережив коронакризу. URL: <https://ces.org.ua/yak-bankivskyy-sektor-koronakryzu/> (дата звернення: 02.11.2021).
6. Національний банк проти коронавірусу. URL: <https://bank.gov.ua/ua/about/covid19> (дата звернення: 02.11.2021).

References:

1. Somyk I.V. (2013) Evolution of the basic principles of monetary policy in terms of determining monetary and exchange rate regimes. *Visnyk Ukrayins'koyi akademiyi bankivs'koyi spravy*, no. 1(34), pp. 37–44. (in Ukrainian)
2. Banky zaluchyly 2,4 mlrd hrn na pershomu tenderi z nadannya dovhostrokovoho refinansuvannya. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/banki-zaluchili-24-mlrd-na-pershomu-tenderi-z-nadannya-dovhostrokovogo-refinansuvannya> (accessed 27 october 2021).
3. Richnyy zvit Natsional'noho banku Ukrayiny za 2020 rik. Available at: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/richniy-zvit-natsionalnogo-banku-ukrayini-za-2020-rik> (accessed 11 october 2021).
4. Ukrayina pislya koronakryzy – shlyakh do oduzhannya. Available at: <https://niss.gov.ua/publikacii/analitichni-dopovidi/ukraina-pislya-koronakryzy-shlyakh-oduzhannya> (accessed 02 november 2021).
5. Yak bankivs'kyy sektor perezhyv korona kryzu. Available at: <https://ces.org.ua/yak-bankivskyy-sektor-koronakryzu/> (accessed 02 november 2021).
6. Natsional'nyy bank proty koronavirusu. Available at: <https://ces.org.ua/yak-bankivskyy-sektor-koronakryzu/> (accessed 02 november 2021).

ОСОБЕННОСТИ ФУНКЦИОНИРОВАНИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ УКРАИНЫ В УСЛОВИЯХ КРОНОКРИЗИСА

В статье рассмотрены особенности функционирования банковской системы в условиях коронакризиса. Анализ показателей деятельности банков Украины показал, что размер капитала и показатель ликвидности находятся на достаточно высоком уровне, что создает неплохие перспективы для работы банковской системы в перспективе. В начале коронакризиса НБУ расширил объемы и упростил механизмы поддержания ликвидности банковскими учреждениями, что позволило продолжить кредитование экономики, несмотря на высокие кредитные риски. На функционирование банков оказывает влияние цифровизация банковских услуг и внутренних процессов. В дальнейшем сохраняют свои позиции или станут лидерами банковского сектора учреждения, которые будут способны максимально быстро адаптироваться к дистанционному и онлайн-режиму и перейти к цифровой парадигме обслуживания клиентов.

Ключевые слова: банковская система, коронакризис, ликвидность, кредиты, цифровизация.

FEATURES OF THE FUNCTIONING OF UKRAINE BANKING SYSTEM IN THE CONDITIONS OF CORONACRISIS

The article considers the peculiarities of the functioning of the banking system in the corona crisis conditions. The banking system is a component of the country's financial system, through which the mobilization and attraction of financial resources and money into economic circulation, as well as lending to the economy and ensuring financial stability. In the context of the economic crisis caused by COVID-19, the study of the current state of the Ukrainian banking sector; the role of the National Bank of Ukraine in the stabilization and further development of the banking system becomes especially important. The banking sector of Ukraine functioned stably in the conditions of the corona crisis in 2020. This was possible due to the fact that work was carried out to increase the stability of the banking system in previous years, as well as due to the timely response of the National Bank and banks, which was aimed at overcoming the negative effects of the pandemic. The National Bank has expanded the scope and simplified the mechanisms for maintaining liquidity by banking institutions. Sufficient liquidity of banks allowed to maintain the confidence of depositors and to continue the process of lowering deposit rates and lowering interest rates on loans, to continue lending to the economy despite high credit risks. The coronary crisis worsened the financial condition of Ukrainian banks. The profit of the banking sector in 2020 was 29.2% lower than in 2019. The main reason for the deterioration of the financial result of the banking sector in 2020 was the formation of provisions for expected losses. Some banks had a decline in asset quality due to the financial difficulties of borrowers. However, the analysis of the performance of Ukrainian banks showed that the size of banks' capital and liquidity ratio are at a fairly high level, which creates good prospects for the banking system in the future. The functioning of banks is influenced by the digitalization of banking services and internal processes. In the future, those institutions that will be able to adapt as quickly as possible to the remote and online mode and move to a digital paradigm of customer service will retain their positions or become leaders in the banking sector.

Key words: banking system, coronacrisis, liquidity, credits, digitalization.